

**VISEGRAD
JOURNAL
ON HUMAN RIGHTS**

Nº 3, 2021

Editorial board

Slovak Republic

Prof. JUDr. Jan Svak, DrSc.
Doc. JUDr. Julius Kovach, CSc.
JUDr. Ivan Ikrényi, PhD., F.I.I.
JUDr. Denisa Soukenikova, PhD.
JUDr. Ivan Roháč, LL.M, MBA, PhD.
JUDr. Martina Reřichová, PhD.
Prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Prof. JUDr. Pavel Hollander, DrSc.
Prof. PhDr. JUDr. Milos Vecera, CSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.
JUDr. Alexandra Sestrienková
JUDr. Lukáš Cisko, Ph.D.
JUDr. Ivana Shoshková, PhD.
JUDr. Jozef Beňo, PhD.

Czech Republic

JUDr. Petr Poledník
Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D.
Doc. JUDr. Blanka Vítová, LL.M., Ph.D.
Doc. et doc. JUDr. Naděžda Shishková, Ph.D.
Prof. JUDr. Michal Skrejpek, DrSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.

Ukraine

Prof. JUDr. Yaroslav Lazur, DrSc.
Prof. JUDr. Dmytry Byelov, DrSc.
Prof. JUDr. Yuriy Bysaha, DrSc.
JUDr. Myroslava Hromovchuk, CSc.
Prof. JUDr. Oleksandr Roháč, DrSc.
Prof. JUDr. Viktor Zaborovskyy, DrSc.
Prof. JUDr. Ludmila Deshko, DrSc.

Romania

Assoc.prof. Daniel Berlinger, PhD.
Lect.univ.dr. Ioan Liviu Taut.
Prof. JUDr. Ivan Horka, PhD.

Poland

Prof. JUDr. Piotr Stanisł
Ph.D. Katarzyna Szwed

Ph.D. Marta Kolodziejczyk
Ph.D. Justyna Ciechanowska
Dr. Jarosław Storzynski
Dr. Grzegorz Maroń
Prof. dr hab. Janush Nichyporuk

Russian Federation

Prof. JUDr. Oleksandr Sevrukov, DrSc.
JUDr. Helena Shekk, PhD.

Moldova

Prof. JUDr. Valeriu Bujor
Prof. JUDr. Valeriu Čerba

Macedonia

Assoc. prof Zoran Filipovski, PhD.

Croatia

Prof. JUDr. Budislav Vukas jr., DrSc.

Hungary

Dr. Timea Barzó
Dr. Varga Norbert
Dr. habil Csilla Csak, PhD
Dr. Erika Varadi-Csema, PhD, LL.M

Kazakhstan

Prof. JUDr. Kazbek Ukanov, DrSc.

Litva

Prof. JUDr. Arvid Struzhunas, DrSc.

Latvia

Doc. JUDr. Janis Grasis

Austria

Prof. JUDr. Bernd Wieser, DrSc.

Estonia

Prof. Tanel Kerikmäe
Dr Archil Chochia
LLM Madis Ernits

www.vjhr-journal.sk

Registered number: EV 5051/14

Publisher:

PANEURÓPSKA
VYSOKÁ ŠKOLA

Pan-European University
Faculty of Law Tomášikova,
10 Bratislava

Uzhhorod National
University
Faculty of Law
Kapitul'na, 26 Uzhhorod

Public organization
„LEX PRO OMNES”
Mierová, 2529 Humenné

Public organization
„Association of International
Educational and Scientific
Cooperation”
Kapitul'na, 26 Uzhhorod

Contents

✔ Form of a will: comparative aspect	9
<i>Форма заповіту: порівняльно-правовий аспект</i> <i>Babiuk Petro</i>	
✔ About legal definition of the professional development of personnel in the new labor code of Ukraine	15
<i>Про легальне визначення професійного розвитку працівників у новому трудовому кодексі України</i> <i>Baloh Kateryna</i>	
✔ Features of the subject of the crime in the case of illegal possession of vehicles	19
<i>Особливості предмета злочину при незаконному заволодінні транспортними засобами</i> <i>Bernaz Pavlo, Rakovich Maxim</i>	
✔ Linguistic examination of bills as object of constitutional law explore	23
<i>Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження</i> <i>Buhaiko Yuliia</i>	
✔ Modern doctrine of constitutionalism and classification of human and civil rights and freedoms: some aspects	36
<i>Byelov Dmytry, Hromovchuk Myroslava, Berlinger Daniel</i>	
✔ Conditions for awarding retirement pensions to mothers of persons with disabilities since childhood	40
<i>Умови призначення пенсії за віком матерям осіб з інвалідністю з дитинства</i> <i>Chanysheva Galiya, Tarasenko Viktoriya</i>	
✔ Foreign experience of props use during interrogation of juveniles in criminal proceedings	45
<i>Зарубіжний досвід використання допоміжних засобів під час допиту неповнолітніх, у кримінальному провадженні</i> <i>Chervinko Mariana</i>	
✔ Forensic characterization of property acquisition through abuse of office in the field of state social programs	52
<i>Криміналістична характеристика заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм</i> <i>Chuiko Yevhen</i>	
✔ Phases of development and formation of legal regulation of rest periods in Ukraine	57
<i>Етапи становлення та розвитку правового регулювання часу відпочинку в Україні</i> <i>Dmytrenko Diana</i>	
✔ Certain aspects of pre-trial investigation of deliberate evasion of taxes, fees (mandatory payments)	63
<i>Окремі аспекти досудового розслідування умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)</i> <i>Dragan Olena, Zaitov Vitaliy</i>	

<p> Agreement of a bank deposit, as a subordinate agency for obtaining a credit on the minds of a subordinate borg to a capital of a bank according to the legislation of Ukraine..... </p> <p> <i>Договір банківського вкладу, як підстава для залучення коштів на умовах субординованого боргу до додаткового капіталу банку за законодавством України</i> <i>Dyachenko T.</i> </p>	<p>68</p>
<p> Legal guarantees for public servants in case of dismissal on the grounds of oath-breaking..... </p> <p> <i>Підвищена відповідальність експерта за неправдивість висновку</i> <i>Glomb Yuriy</i> </p>	<p>73</p>
<p> Non-state social security as a separate form of social protection of the population in Ukraine ..... </p> <p> <i>Недержавне соціальне забезпечення як окрема форма соціального захисту населення в Україні</i> <i>Hudz Anna</i> </p>	<p>78</p>
<p> Security property rights: civil legal nature..... </p> <p> <i>Забезпечувальні речові права: цивільно-правова природа</i> <i>Ilkiv Oleg</i> </p>	<p>83</p>
<p> Military property classification: scientific approaches and criteria ..... </p> <p> <i>Класифікація військового майна: наукові підходи та критерії</i> <i>Karipus Olga</i> </p>	<p>88</p>
<p> Determination complex of cyber crimes ..... </p> <p> <i>Детермінаційний комплекс кіберзлочинів</i> <i>Kharytonenko Ihor</i> </p>	<p>95</p>
<p> The identity of the offender, as an element of the forensic characteristics of official forgery..... </p> <p> <i>Особа правопорушника, як елемент криміналістичної характеристики службового підроблення</i> <i>Korcha Natalia</i> </p>	<p>98</p>
<p> The experience of some post-soviet countries in establishing criminal liability for premeditated murder combined with rape or sexual violence..... </p> <p> <i>Досвід окремих країн пострадянського простору в частині встановлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством</i> <i>Korohod Svetlana</i> </p>	<p>103</p>
<p> Mandatory collective management of copyright and (or) related rights: concepts, features of implementation and analysis of the list of areas..... </p> <p> <i>Обов'язкове колективне управління об'єктами авторського права і (або) суміжних прав: поняття, особливості здійснення та аналіз переліку сфер</i> <i>Kostiv Olexander</i> </p>	<p>108</p>
<p> The concept and classification of criteria for evaluation of the courts work in Ukraine ..... </p> <p> <i>Поняття та класифікація критеріїв оцінювання роботи судів в Україні</i> <i>Kotelnytska V.</i> </p>	<p>113</p>

▶ Правове регулювання процедури добору кандидатів на посаду судді у США та Великій Британії ..... <i>Kovalenko Inna</i>	119
▶ Restorative approach to the justice in transitivity conditions ..... <i>Відновний підхід у правосудді в умовах транзитивності</i> <i>Kozakevych Olesya</i>	124
▶ Comparative legal analysis of the status of antimonopoly authorities of Ukraine and foreign states in the system of the public administration..... <i>Порівняльно-правовий аналіз статусу антимонопольних органів України та іноземних держав в системі органів публічної адміністрації</i> <i>Kozhevnikov Victor</i>	131
▶ Effectiveness of the mechanism of compensation for damage caused by corruption offenses, as a prerequisite for the association of Ukraine and European Union..... <i>Ефективність механізму відшкодування шкоди, спричиненої корупційним правопорушенням, як передумова асоціації України з Європейським Союзом</i> <i>Kruk Yevgen</i>	136
▶ Investigative experiment in criminal proceedings: concept and legal regulations ..... <i>Слідчий експеримент в кримінальному провадженні: поняття та правова регламентація</i> <i>Kurnaieva Kateryna</i>	141
▶ The object of propaganda of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes..... <i>Об'єкт складу пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів</i> <i>Laba Svyatoslav</i>	146
▶ Equality of parties to a trial as an international standard of human rights ..... <i>Рівність учасників судового процесу як міжнародний стандарт прав людини</i> <i>Liubarskyi Valentyn</i>	151
▶ Historical retrospective of legal pluralism ..... <i>Історична ретроспектива правового плюралізму</i> <i>Lukontseva Yuliia</i>	156
▶ Diplomatic missions during Kyivan Rus' and the Galicia-Volhynia principality: historical and legal analysis ..... <i>Дипломатичні місії при Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві: історичний і правовий аналіз</i> <i>Markaryan Maryna</i>	162
▶ Preventive protection of civil rights in contractual obligations..... <i>Превентивний захист цивільних прав у договірних зобов'язаннях</i> <i>Martyniuk Yurii</i>	168
▶ Scientific concept of control and supervision activities in pre-trial investigation ..... <i>Наукова концепція контрольно-наглядової діяльності на досудовому розслідуванні</i> <i>Mirkovets Dmytro</i>	173

<p> Comparative legal analysis of the institute of responsibility of sea carriers ..... 178 <i>Порівняльно-правовий аналіз інституту відповідальності морських перевізників</i> <i>Nasirpour Omid</i> </p>	
<p> Indications of the administrative and legal status of the central banks of the EU member states ..... 183 <i>Ознаки адміністративно-правового статусу Центральних банків країн-учасниць ЄС</i> <i>Naturkach Ruslana</i> </p>	
<p> The subjective side of the crimes, which consist in propaganda, planning, preparation, resolution and conduct of aggressive war ..... 191 <i>Суб'єктивна сторона складів злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни</i> <i>Oliynyk Khrystyna</i> </p>	
<p> The place of decisions of the European court of human rights in the legal system of Ukraine ..... 196 <i>Місце рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України</i> <i>Pedosenko Anastasiia</i> </p>	
<p> Real and consensual model of the loan agreement: doctrinal approaches ..... 201 <i>Реальна та консенсуальна модель договору позики: доктринальні підходи</i> <i>Plavich I.</i> </p>	
<p> Правове регулювання взаємодії Міністерства оборони України з іншими державними органами та місце в ньому адміністративного законодавства..... 205 <i>Legal regulation of the interaction of the Ministry of Defense of Ukraine with other state bodies and the place in it of administrative legislation</i> <i>Ponomareva Daryna</i> </p>	
<p> The category of obligation in Lev petrazhytsky's psychological theory of law ..... 209 <i>Категорія обов'язку в психологічній теорії права Льва Петражицького</i> <i>Porovych Tereziiia</i> </p>	
<p> Current problems of international multimodal transportation: legal aspect ..... 213 <i>Postnova Natalia</i> </p>	
<p> Corporate rights of spouses..... 218 <i>Корпоративні права подружжя</i> <i>Poznyak Vasil</i> </p>	
<p> Міжнародні стандарти формування доброчесності в секторі оборони: правові аспекти ..... 224 <i>International Standards for Building Integrity in the Defense Sector: Legal Aspects</i> <i>Pryimak Vadym</i> </p>	
<p> Public control over elections through the prism of political and legal approaches ..... 228 <i>Громадський контроль за виборами крізь призму політико-правових підходів</i> <i>Sargsyan Vage</i> </p>	
<p> Legal status of the interdepartmental commission on the military-technical cooperation and export control policy ..... 234 <i>Правовий статус Міжвідомчої комісії з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю</i> <i>Sevostianenko Denys</i> </p>	

<p> ► The concept of administrative and legal support of the state information security of Ukraine in the field of prevention of corruption ..... </p> <p> <i>Shevchuk Oksana</i> </p>	<p>243</p>
<p> ► Organization and functions of the office of the national assembly of Hungary: fundamentals of legal regulation ..... </p> <p> <i>Організація та функціонування апарату національного зібрання Угорщини: основи правового регулювання</i> <i>Shtuchnyy V.</i> </p>	<p>248</p>
<p> ► On the issue of administrative and legal regulation of innovations in the field of public administration ..... </p> <p> <i>До питання адміністративно-правового регулювання інновацій у сфері державного управління</i> <i>Shyjan Oleksii</i> </p>	<p>255</p>
<p> ► Intelligence characteristic of oil and gas products theft from pipelines..... </p> <p> <i>Оперативно-розшукова характеристика розкрадань нафто- і газопродуктів з трубопроводів</i> <i>Stepanov Volodymyr</i> </p>	<p>260</p>
<p> ► Perspectives of agglomeration formation as one of the forms of municipalities' cooperation in Ukraine..... </p> <p> <i>Перспективи утворення агломерацій як однієї з форм співробітництва територіальних громад в Україні</i> <i>Syusko Mykola</i> </p>	<p>266</p>
<p> ► ECHR practice on admissibility as evidence of anonymous witness: the experience of the Netherlands ..... </p> <p> <i>Практика ЄСПЛ щодо допустимості як доказу показань анонімного свідка: досвід Нідерландів</i> <i>Talyzina Yana</i> </p>	<p>273</p>
<p> ► On the issue of definition of the object of administrative and legal relations in the field of alternative energy sources usage ..... </p> <p> <i>До питання визначення об'єкта адміністративно-правових відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії</i> <i>Ulyutina Olena, Polyukhovych Diana</i> </p>	<p>280</p>
<p> ► Organizational and legal principles of conducting special information operations ..... </p> <p> <i>Організаційно-правові принципи проведення спеціальних інформаційних операцій</i> <i>Vergolyas Alexander</i> </p>	<p>286</p>
<p> Sociological law of Roscoe Pound ..... </p> <p> <i>Соціологічна юриспруденція Роско Паунда</i> <i>Vistak Igor</i> </p>	<p>292</p>
<p> ► Foreign experience of organization and activity of IP-court and possibilities of its use in Ukraine..... </p> <p> <i>Зарубіжний досвід організації та діяльності ІР-суду та можливості його використання в Україні</i> <i>Volovyk Serhiy</i> </p>	<p>299</p>
<p> ► Methodological and legal aspects of legal support for the preparation of citizens for military service..... </p>	<p>304</p>

Методологічно-правові аспекти правового забезпечення підготовки громадян до військової служби
Volovyk Viktor

- ▣ **State legal policy of ukraine in the field of insolvency relations (formulation of the problem) 308**
Державна правова політика України в сфері відносин неплатоспроможності (постановка проблеми)
Volvach Bogdan
- ▣ **The peculiarities of the implementation of the regional policy of local executive authorities and local self-government in the current context 314**
Особливості реалізації регіональної політики місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в сучасних умовах
Yakovchuk Yaroslav
- ▣ **Legal clinics in the mechanism of dual education: analysis of the results of pedagogical experiment 320**
Yurkevich Iryna
- ▣ **Principles of public administration of training personnel with higher military education in the interests of the armed forces of Ukraine 326**
Принципи публічного адміністрування підготовки кадрів з вищою військовою освітою в інтересах Збройних Сил України
Ziborieva Olga
- ▣ **National standards of notarial activity in Ukraine 330**
Національні стандарти нотаріальної діяльності в Україні
Nevzorova I.V.
- ▣ **Police responses to cases of gender-based violence that qualify as administrative offences in Ukraine 334**
Kachynska Maryana
- ▣ **Compliance of Ukrainian criminal law with the principles of the international criminal tribunal 338**
Відповідність кримінального права України принципам міжнародного кримінального трибуналу
Evgeniy Didenko , Tetiana Suprun-Kovalchuk
- ▣ **Правова природа кредитного договору у співвідношенні з договором позики у континентальній та англосаксонській системах права 343**
The legal nature of the loan agreement in relation to the borrow agreement in the continental and anglo-american legal systems
Tiufanova Halyna
- ▣ **Social service of Ukrainian catholic religious organizations in the convention of the covid-19 pandemic 350**
Соціальне служіння українських католицьких релігійних організацій в умовах пандемії covid-19
Vasiliieva Olha

The category of obligation in Lev petrazhytsky's psychological theory of law

Категорія обов'язку в психологічній теорії права льва петражицького

Popovych Tereziia

Keywords:

obligation, psychological theory of law, legal and moral obligations.

Ключові слова:

обов'язок, психологічна теорія права, правові та моральні обов'язки.

Вступ. Лев Петражицький, російський і польський філософ і вчений, вважається засновником психологічної теорії права. Остання цілком відповідала поглядам, які отримали популярність наприкінці XIX – поч. XX ст., і згідно з якими у психіці людини існують різного роду об'єкти – логічні, математичні, мистецтво, мова, наука, релігія та ін.

Ідеї Петражицького (в тому числі й щодо природи обов'язку) були сприйняті й у подальшому застосовані передусім такими вченими, як: П. Сорокін, Г. Радбрух, Р. Паунд, Г. Гурвіч, Е. Ланде, А. Койдер та ін. У свою чергу, серед сучасних науковців – дослідників правової спадщини Петражицького, відзначимо: Р. Банакара, Я. Воленьські, В. Зорькіна, К. Машкович, А. Овчіннікову, І. Поснова, А. Полякова, С. Пяткіну, О. Тімошину, А. Тревіно, Е. Фіттіпальді.

Виклад основного матеріалу. *Сутність та види обов'язків.* В руслі теорії права Петражицький виділяє вищий клас емоцій, або моральних і правових переживань – *емоції повинності, обов'язку, або етичні переживання* (етична свідомість). Таким емоціям властиві наступні ознаки:

1) відповідні повторювані схилення носять *своєрідний містично-авторитетний характер*, тобто походять із невідомого, відмінного від повсякденного «я», таємного джерела (до прикладу, з поезії, міфології, релігії тощо); йдеться, зокрема, про існування іншої істоти, що протистоїть нашому «я», і яка схиляє до певної поведінки, так ніби якийсь таємний голос звертається до нас, говорить з нами (до прикладу, голос Божий);

2) вони переживаються як внутрішня перешкода свободі, слідування нашим схильностям, цілям, будучи твердим і неухильним тиском у бік тієї поведінки, з уявленням про яку поєднуються відповідні емоції. Зазначена ознака виражається у мові та інших продуктах людського духу в формі двох уявлень: з одного боку, зазначені принципи поведінки називаються «законами», «повеліннями» й «заборами» – це вищі, пануючі над людьми і навіть богами, *закони*; з іншого боку, суб'єкт, до якого відповідні повеління й заборони звернені, знаходиться в особливому стані несвободи, *зв'язаності*.¹

Петражицький наголошує на тому, що етичні обов'язки являють собою не реальні величини, але тільки *емоційні проєкції*.² Реально ж існують лише переживання етичних моторних збуджень завдяки уявленням про певну поведінку. Більше того, пошук чогось більш «реального» в праві та моралі, аніж емоції, вчений вважає безперспективним.³ Цікаво, що, на думку Петражицького, для виникнення обов'язку достатньо існування однієї людини. Більше того, обов'язок може сприйматися із зовнішньої точки зору, як погляд третьої сторони.⁴

Етичні обов'язки мислитель розподіляє на дві групи: гетерономні (позитивні) та автономні (інтуїтивні). Перша група передбачає існування зобов'язань, які спираються на встановлені приписи чи авторитетів (наприклад, так написано в Корані). Відтак, друга група, навпаки, покладання на подібні авторитети не передбачає.⁵

¹ Петражицький Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 45-47.

² Там само. С. 55.

³ Машкович К.В. Право и нравственность в эмоциональной теории этических явлений Л.И. Петражицкого: автореф. дисс. канд. филос. наук; спец.: 09.00.05. Тула, 2007. С. 15-16.

⁴ Próchnicki M.M. Law in mind. Some remarks on Leon Petrażycki's theory in the context of neurolaw. *Zeszyty Naukowe KUL*. 2019. № 2. Р. 34.

⁵ Петражицький Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 55-56.

Крім цього, вчений виділяє також дві групи обов'язків – моральні та правові (юридичні). *Моральні обов'язки* – це такі, що усвідомлюються «свободними» особистостями стосовно інших, які не можуть ні нащо претендувати по відношенню до тих, хто виконує такого роду обов'язки (наприклад, подання милостині). *Правові чи юридичні обов'язки*, натомість, це такі, які усвідомлюються «несвободними» стосовно інших, за якими те, до чого зобов'язана одна сторона, належить іншій стороні як щось їй належне.¹

Відповідно до такої градації обов'язків, Петражицький зазначає про можливість виділення двох різновидів етичних норм або імперативів – *односторонньо-зобов'язуючі, чисто імперативні або моральні*, а також *зобов'язуючо-вимагаючі, імперативно-атрибутивні або правові (юридичні)*.² Відмінність між цими видами етичних норм пролягає крізь призму односторонності чи двосторонності існування обов'язку. При моральних нормах зобов'язуюча сторона добровільно бере на себе обов'язок щось виконати на користь іншої сторони, при цьому остання не має права вимоги до першої стосовно здійснення нею відповідного зобов'язання. Тоді як при правових нормах має місце двосторонній характер зобов'язання: одна сторона зобов'язується здійснити щось на користь іншої, яка має на це право, а інша – має право вимагати від першої такого виконання, адже воно їй належне.

Правознавець проводить *диференціацію між моральними та правовими обов'язками* за кількома критеріями (аспектами).

По-перше, стосовно ставлення права й моралі до виконання обов'язків сторонніми особами замість безпосередньо зобов'язаних. Так, правові обов'язки цілком можливі й без участі зобов'язаної сторони, бо найважливіше – те, що належить уповноваженій особі, має бути виконане на її користь, у той час як моральні емоції задовольняються лише відповідною імперативу поведінкою зобов'язаного суб'єкта (імператив, тобто те зобов'язання, яке суб'єкт сам на себе покладає).

По-друге, відносно ставлення права й моралі до представництва. Тут аргументація щодо відмінності між моральними та правовими обов'язками така сама, як у першому аспекті.

По-третє, щодо ставлення права й моралі до примусового виконання. Правові обов'язки, на відміну від моральних, носять примусовий характер виконання (з урахуванням відповідних аспектів). Моральні ж обов'язки за своєю природою добровільні.

По-четверте, стосовно ставлення права й моралі до намірів зобов'язаних осіб щодо виконання обов'язків. Петражицький наголошує, що в цьому аспекті моральні обов'язки не можуть не мати свідомого наміру щодо здійснення обов'язку, тоді як правові обов'язки можуть вчинятися і без бажання та наміру. При цьому таке твердження не означає, що здійснення правових обов'язків завжди позбавлене наміру особи.

По-п'яте, відносно ставлення права й моралі до мотивів виконання. Йдеться про те, що правові обов'язки є безвідносними щодо мотивів виконання, важливий результат – щось здійснено на користь уповноваженої особи. З моральними обов'язками ситуація зворотна: тут принципово важливі мотиви, більше того, останні не можуть бути іншими (до прикладу, корисливими), аніж моральними.³

У цілому ж у Петражицького право і мораль залишаються явищами індивідуальної психіки, але соціальними за своїм походженням. Їх природа розкривається аналізом психіки особи, а вивчення походження й законів їх розвитку і дії потребує вивчення соціальних умов їх існування.⁴ При цьому імперативна етика (мораль) – це досконалий попередник права, а перехід від імперативних, однобічних емоцій до двосторонніх, атрибутивно-імперативних, веде до соціального прогресу під впливом багатовікового культурно-історичного освітньо-виховного процесу.⁵ Важливий висновок, до якого приходять мислителі, полягає у тому, що право і мораль не можуть бути відділені від повсякденних дій людей. Останні (діячі) виявляються зануреними в процес різноманітного застосування прав і обов'язків по відношенню один до одного. Індивіди являють собою «активні конструктори унікально сформульованих соціо-юридико-моральних світів досвіду». Правом є правило, яке встановлює двосторонній набір прав та обов'язків між двома чи більше діячами.⁶

Варто зауважити, що з точки зору своїх елементів, право в Петражицького розподілене на дві когорти: 1) *право в об'єктивному сенсі*, тобто сукупність норм права; 2) *право в суб'єктивному сенсі*, тобто правовідносини, обов'язки й права.⁷ У напрямку визначення обов'язку також зауважимо, що Петражицький, критикуючи сучасні йому існуючі підходи до трактування цієї категорії (як юристів, так і філософів та мора-

¹ Там само. С. 57-58.

² Там само. С. 64-65.

³ Петражицький Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 134-138.

⁴ Поснов И.В. Соотношение права и нравственности в психологической теории права Л.И. Петражицкого. *Вестник МГТУ*. 2006. № 1, Т. 9. С. 102.

⁵ Matraszek L. Sociologiczne pierwiastki teorii prawa Leona Petrażyckiego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 1975. № 3. S. 234.

⁶ Дензин Н.К. Взаимодействие, право и нравственность: вклад Льва Петражицкого. *Правоведение*. 2012. № 5. С. 237.

⁷ Петражицький Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 260.

лістів), переконаний, що останні «страждають» кількома недоліками: по-перше, відсутня наукова класифікація обов'язків; по-друге, відсутнє наукове визначення особливої природи та ознак, якими відрізняються правові обов'язки від моральних.⁸

Передусім у контексті права в суб'єктивному сенсі мислитель протиставляє виділенню трьох окремих понять – правовідносини, обов'язки та права – одне збірна (єдине) – *правовідносини-обов'язки-права*. В такий спосіб заперечується потреба в їх розділенні, адже всі вони так чи інакше передбачають діяльність психіки людини. Такі правовідносини-обов'язки-права поділяються Петражицьким на дві групи: 1) в міжнародній сфері; 2) у внутрішньодержавному правовому житті.⁹

Суб'єкти моральних і правових обов'язків. Традиційно при розгляді цієї проблеми Петражицький розпочинає з критики існуючих у науці поглядів та пояснень. Він називає вчення про означених суб'єктів сучасної йому науки наївно-реалістичними, наївно-нігілістичними та наївно-конструктивними. Наївна реалістичність і наївна нігілістичність таких учень полягає у тому, що до суб'єктів обов'язків не відносять низку категорій: безтілесних духів, божества, померлих, святих, тварин, неживі предмети тощо. Навпаки, пануючим (навіть і сьогодні) є уявлення про те, що відповідними суб'єктами постають лише люди, а право стосується лише міжлюдських відносин і захищає виключно людські інтереси. У свою чергу, наївна конструктивність вчень про суб'єктів обов'язків пов'язана із тим, що вони «будують різних фантастичних істот в неналежній сфері, просторі: теорії соціальних організмів, метафізичних і безтілесних волей і т.д.»¹⁰

На противагу цьому, мислитель відзначає особливості його вчення про суб'єктів моральних і правових обов'язків: по-перше, відбувається переміщення із зовнішнього світу на психіку тих, які переживають правові психічні процеси й приписують різним уявленим істотам права та обов'язки; це означає, що обов'язок є результатом складних психічних процесів, а тому акцент з дії (акту) зміщується на психіку особи; звідси, отже, належним методом вивчення суб'єктів постає самоспостереження й метод зовнішнього і внутрішнього спостереження; по-друге, завданням тут є ознайомлення з фактами правової психіки, констатація того, що має місце в цій психіці в якості суб'єктних уявлень та в якому вигляді, без свавільних перетлумачень; по-третє, поширення його вчення на сферу інтуїтивного права, а так само й усього позитивного права, незалежно від офіційного визнання; по-четверте, суб'єктними уявленнями в сфері правової психіки можуть бути різного роду уявлення персонального характеру, адже з останніми асоціюються правові емоції та інші уявлення, предмети яких постають суб'єктами права.¹¹

У цілому Петражицький наголошує на тому, що суб'єктами обов'язків можуть бути не лише індивідуальні, конкретні уявлені істоти, але й їх класи, роди, види. Відповідно до цього мислитель поділяє обов'язки на дві групи: *індивідуальні, конкретні; класові, загальні*. Мають місце також і абсолютні обов'язки, суб'єктами яких є «всі і кожен», «будь-хто».¹²

Об'єкти моральних і правових обов'язків. Такими об'єктами Петражицький називає різного роду поведінку: «будь-які уявлені, зовнішні і внутрішні дії, в тому числі в сфері права, і суто внутрішні в сфері моралі та суто зовнішні дії, а також в обох сферах не лише дії, які уявляються нам розумними, корисними для інших, для суспільства... але й нерозумні, шкідливі тощо». У свою чергу, всі можливі дії зводяться до трьох категорій: позитивні дії (*facere*), утримання (*non facere*) та терпіння (*pati*), відомі ще римському праву.¹³ Отже, об'єктом моральних і правових обов'язків мислитель називає уявлювану як належну поведінку, що передбачає більш чи менш складні сукупності, ряди та системи, різні окремі дії, утримання та терпіння.¹⁴

Окрім цього відзначимо, що на думку Петражицького, до складу об'єктних уявлень у сфері моралі та права входять різного роду додаткові уявлення – *модальні* – які більш точно визначають те, що потрібно для належного виконання обов'язку. Серед них: уявлення стосовно часу виконання дії; щодо місця виконання; способу виконання, якості, кількості тощо; відносно речей чи інших благ, що постають предметом дії; стосовно адресатів (дестинаторів) обов'язкових дій (людей чи інших істот).¹⁵

Висновки. Таким чином, згідно психологічної теорії права Льва Петражицького обов'язок як вища етична емоція являє собою певною мірою повинність, яку особа проектує на свою поведінку щодо оточуючої її реальності. Така повинність носить, з одного боку, авторитетно-містичний характер, а з іншого – зв'язує

⁸ Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 289-290.

⁹ Там само. С. 306.

¹⁰ Там само. С. 328-330.

¹¹ Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 330-333.

¹² Там само. С. 333-334.

¹³ Там само. С. 340.

¹⁴ Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. С. 343.

¹⁵ Там само. С. 347.

«свободну» волю людини, скеровуючи її до виконання тієї чи іншої дії. Обов'язки в Петражицького розподіляються на: моральні (односторонні, імперативні) та правові (двосторонні, атрибутивно-імперативні); інтуїтивні та позитивні; індивідуальні, загальні та абсолютні. Основна увага зосереджується вченим на розмежуванні правових і моральних обов'язків. Головна відмінність між ними пролягає у світлі наявності прав уповноваженої особи по відношенню до зобов'язаної. При моральних обов'язках зобов'язаний добровільно бере на себе обов'язок, однак ніхто інший не може вимагати від нього такого виконання, тоді як при правових – наявна особа, яка має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання того, що їй належить. При цьому форма існування чи вираження зобов'язання принципового значення не має. Особливості розуміння категорії обов'язку в Петражицького стосуються й визначення ним суб'єктів та об'єктів моральних і правових обов'язків. Суб'єктами таких обов'язків можуть виступати не лише живі люди, але й божества, неживі предмети тощо. У свою чергу, об'єкти обов'язків – це різного роду поведінка (дії), що уявляються суб'єкту належною (-ими). Остання може набувати трьох форм: позитивних дій, утримань та терпінь.

Отже, значимість трактування Петражицьким обов'язку крізь призму людської психіки (емоцій) полягає у тому, що воно передбачає звернення до основ виникнення моралі та права, які, слід наголосити, дуже поєднані між собою. У цьому руслі нам видаються перспективи розуміння поведінки особи в напрямку її ставлення до права як форми зобов'язання. Мислитель широко трактує об'єкти та суб'єкти моральних і правових обов'язків. Вважаємо, що елементи вчення Петражицького можуть «запрацювати» лише за умови існування високого рівня правової свідомості сучасної людини. Адже обов'язок, попри його походження у свідомості людини, змістовно носить глибокий соціальний характер, а тому передбачає належний рівень відносин уповноважених і зобов'язаних сторін задля досягнення загального (суспільного) блага. У такий спосіб гармонійно мають поєднуватися індивідуальний та колективний характер прав та обов'язків.

Анотація.

Стаття присвячена висвітленню змісту категорії обов'язку в психологічній теорії права Льва Петражицького. Автором досліджено, що обов'язок у мислителя розглядається як вища етична емоція, що являє собою певною мірою повинність, яку особа проектує на свою поведінку щодо оточуючої її реальності. Разом із тим, у статті розглянуто класифікацію обов'язків згідно вчення Петражицького. Зокрема, обов'язки вчений розподіляє на: моральні (односторонні, імперативні) та правові (двосторонні, атрибутивно-імперативні); інтуїтивні та позитивні; індивідуальні, загальні та абсолютні. Основна увага зосереджується мислителем на розмежуванні правових і моральних обов'язків, у тому числі і на розкритті особливостей їх суб'єктів та об'єктів.

Annotation.

The article is devoted to the content of the category of obligation in Lev Petrazhytsky's psychological theory of law. The author has investigated that according to the thinker, the obligation is seen as a higher ethical emotion, which represents a certain duty that a person projects on his behavior in relation to the surrounding reality. At the same time, the article considers the classification of obligations according to Petrazhytsky's doctrine. In particular, the scientist divides obligations into: moral (unilateral, imperative) and legal (bilateral, attributive-imperative); intuitive and positive; individual, general and absolute. The thinker focuses on the distinction between legal and moral obligations, including on the revealing the features of their subjects and objects.

References:

1. Дензин Н.К. Взаимодействие, право и нравственность: вклад Льва Петражицкого. *Правоведение*. 2012. № 5. С. 225-243.
2. Машкович К.В. Право и нравственность в эмоциональной теории этических явлений Л.И. Петражицкого: автореф. дисс. канд. филос. наук; спец.: 09.00.05. Тула, 2007. 22 с.
3. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань», 2000. 608 с.
4. Поснов И.В. Соотношение права и нравственности в психологической теории права Л.И. Петражицкого. *Вестник МГТУ*. 2006. № 1, Т. 9. С. 96-105.
5. Matraszek L. Sociologiczne pierwiastki teorii prawa Leona Petrażyckiego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 1975. № 3. S. 227-240.
6. Próchnicki M.M. Law in mind. Some remarks on Leon Petrażycki's theory in the context of neurolaw. *Zeszyty Naukowe KUL*. 2019. № 2. P. 29-44.

Popovych Tereziia,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Department of Theory and History of State and Law, Law Faculty
«Uzhgorod National University» ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8333-3921>